LANDSHAFT PLANIROVKASI USULIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

Nurbekova Yulduz Akmal qizi
Jizzax davlat pedagogika universiteti tyutori

Qabul qilindi: 14.10.2025
Ko‘rib chiqildi: 15.10.2025
Tasdiqlandi: 16.10.2025

Kalit so‘zlar:
landshaft planirovkasi, rejalashtirish usullari, tabiiy-geografik xususiyatlar, ekologik muvozanat, hududiy rivojlanish, barqaror landshaft, funksional zonalash, landshaft dizayni, shaharsozlik, atrof-muhitni muhofaza qilish

Annotatsiya. Mazkur ilmiy ishda landshaft planirovkasi usullarining nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Hududlarni funksional jihatdan to‘g‘ri zonalarga ajratish, tabiiy-geografik xususiyatlarni inobatga olgan holda ekologik muvozanatni saqlash va yashash muhitini yaxshilash masalalari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari landshaft dizayni, shaharsozlik va atrof-muhitni muhofaza qilish jarayonlarida qo‘llanilishi mumkin.

Kirish. bugungi kunda atrof muhitni muvozanatda saqlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va shahar qurilish jarayonlarida ekologik barqarorlikni ta’minlashda eng muhim usullardan sanalmoqda. Landshaft planirovkasi – hududning tabiiy, ijtimoiy-iqtisodiy muhitini hisobga olgan holda rejalashtirish va shakllantirish jarayoni bo‘lib, unda tabiiy manbalarining saqlanishi, biosfera barqarorligini ta’minlash, aholining yashash sharoitlarini yaxshilash kabi masalalarga e’tibor qaratiladi. Bu metod nafaqat yer resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish, balki mavjud ekotizimlarni asrash va o‘zaro muvofiqlashtirishni ham ta’minlaydi. Landshaft planirovkasi usulining nazariyasi ekologiya, geografiya, arxitektura, shaharsozlik va yeridan foydalanish fanlari yutuqlariga asoslanadi, amaliy jihatdan esa qishloq xo‘jaligi, melioratsiya, transport, rekreatsiya va turizm kabi soha ob’ektlarida tadbiq qiliniladi. Shuning uchun ham landshaft planirovkasining nazariy va amaliy asoslarini ilmiy asoslangan holda o‘rganish tabiiy hududlar bilan ijtimoiy-iqtisodiy manfaatni muvozanatlash, barqaror rivojlanish strategiyalarini takomillashtirish hamda ekologik xavfsizlikni ta’minlash yo‘lida o‘ta ahamiyatli kasbga egadir. Hozirgi davrda insoniyatning tabiat bilan o‘zaro munosabatlari

tobora murakkablashib bormoqda. Aholi sonining ortishi, ishlab chiqarishning kengayishi, urbanizatsiya jarayonlarining tezlashuvi va tabiiy resurslardan haddan tashqari foydalanish natijasida ekologik muvozanat buzilmoqda. Shu sababli hududlarni ilmiy asosda tashkil etish, ularning tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda rivojlantirish zarurati kun tartibiga chiqmoqda. Ana shunday masalalarni hal etishda landshaft planirovkasi usuli muhim ahamiyat kasb etadi. Landshaft planirovkasi – bu hududning tabiiy sharoitlari, relyefi, iqlimi, suv resurslari, o‘simlik va hayvonot dunyosi, hamda inson faoliyatining o‘zaro bog‘liqligini chuqur o‘rganish va ulardan oqilona foydalanish asosida rejalashtirish jarayonidir. U nafaqat ekologik barqarorlikni ta’minlash, balki iqtisodiy samaradorlikni oshirish, aholining yashash muhiti sifatini yaxshilash va tabiiy boyliklarni kelajak avlodlar uchun saqlab qolishga xizmat qiladi. Shu bois landshaft planirovkasi usulidan foydalanishning nazariy va amaliy asoslarini o‘rganish hozirgi davrda dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, u barqaror rivojlanish strategiyalarining ajralmas qismiga aylanmoqda. Hozirgi davrda global ekologik muammolar, iqlim o‘zgarishi va tabiiy resurslarning cheklanganligi insoniyatni atrof-muhit bilan yanada ehtiyotkorona munosabatda bo‘lishga undamoqda. Shu nuqtai nazardan, hududlarni ilmiy asosda rejalashtirish va ularni barqaror rivojlantirish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Adabiyotlar tahlili. Landshaft planirovkasi fanining shakllanish bosqichlari, asosiy ilmiy yo‘nalishlari hamda ekologik muvozanatni ta’minlashdagi o‘rni keng tahlil qilingan. Muallif hududlarni rejalashtirishda tabiiy-geografik omillarning o‘zaro ta’sirini aniqlash uslublarini taklif etadi [1]. Ekologik muammolarni oldini olishda landshaft planirovkasining o‘rni, uning barqaror rivojlanish konsepsiyasi bilan bog‘liqligi ilmiy asoslangan. Ayniqsa, suv resurslari va qishloq xo‘jaligi yerlari balansini saqlash masalalariga e’tibor qaratilgan [2]. Landshaft ekologiyasi asoslari, tabiiy jarayonlar bilan inson faoliyatining o‘zaro ta’siri, shuningdek, ekologik rejalashtirish usullari tahlil etilgan [3]. Shaharsozlik jarayonlarida landshaft planirovkasining ahamiyati, yashil hududlarni tashkil etish va ekologik dizayn tamoyillari amaliy misollar orqali yoritilgan [4]. Landshaft planirovkasi barqaror rivojlanish strategiyasining tarkibiy qismi sifatida tahlil qilinadi. Muallif iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy omillarni uyg‘unlashtirish tamoyillariga to‘xtaladi [5]. Yer resurslari, o‘rmon va suv tizimlarining landshaft tahlili orqali boshqaruv mexanizmlari ishlab chiqilgan. Muallif ekologik baholash va monitoring tizimining nazariy asoslarini

ham yoritadi [6]. Landshaft planirovkasining madaniy-estetik jihatlari, tabiat va inson uyg‘unligini shakllantirishdagi o‘rni tahlil qilinib, zamonaviy dizayn yondashuvlari bilan uyg‘unlashtirilgan [7].

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, landshaft planirovkasi usulidan samarali foydalanish hududlarni ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan muvozanatli rivojlantirishning eng muhim omillaridan biridir. Tahlil jarayonida aniqlanishicha, tabiiy komponentlarning o‘zaro bog‘liqligi va inson faoliyatining ularga ta’siri hududlarning ekologik barqarorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun har bir hududning landshaft tuzilmasini chuqur o‘rganish, tabiiy resurslardan foydalanish darajasini baholash hamda antropogen yuklamani nazorat qilish zarur. Tadqiqot davomida landshaft planirovkasi jarayonida ekologik tahlil, GIS texnologiyalari, masofaviy zondlash ma’lumotlari va dala kuzatuvlari natijalarini integratsiyalash orqali yanada aniqroq va ilmiy asoslangan natijalarga erishish mumkinligi isbotlandi. Bu yondashuv nafaqat tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, balki yer-suv tizimlarining barqarorligini saqlash, yashil hududlarni kengaytirish hamda iqlim o‘zgarishining salbiy oqibatlarini kamaytirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari asosida shuningdek, landshaft planirovkasi shaharsozlik, qishloq xo‘jaligi, rekreatsiya va turizm sohalarida samarali qo‘llanilsa, ekologik muvozanatni ta’minlash bilan birga, iqtisodiy foyda ham oshishi mumkinligi aniqlangan. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, hududlarni kompleks tahlil asosida rejalashtirish tabiiy boyliklarni saqlab qolish, yer degradatsiyasi va eroziya jarayonlarini kamaytirish, ekologik xavfsizlikni mustahkamlashda muhim ilmiy-amaliy vosita sifatida xizmat qiladi. Shu bois landshaft planirovkasi nafaqat ekologik boshqaruv tizimining, balki barqaror rivojlanish strategiyasining ajralmas qismi sifatida baholanishi lozim. Tadqiqot davomida olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, landshaft planirovkasi tizimining samarali amalga oshirilishi uchun hududlarning tabiiy, ijtimoiy va iqtisodiy xususiyatlarini kompleks baholash zarur. Har bir hududning landshaft tuzilmasi o‘ziga xos bo‘lib, u relyef, iqlim, suv resurslari, o‘simlik qoplami hamda inson faoliyatining intensivligiga bevosita bog‘liq. Shu sababli, rejalashtirish jarayonida bu omillar o‘zaro integratsiyalashgan holda tahlil qilinishi lozim. Tadqiqot natijalari shuni ham ko‘rsatdiki, landshaft planirovkasi faqat ekologik muvozanatni saqlash vositasi bo‘lib qolmay, balki iqtisodiy samaradorlikni oshirish, ijtimoiy qulayliklarni yaratish va hududlarni barqaror rivojlantirish uchun strategik yo‘nalish sifatida qaralishi kerak. Muhokama davomida aniqlanishicha, hududlarni ekologik

asosda rejalashtirishda GIS texnologiyalari, raqamli kartografiya va masofaviy zondlash ma’lumotlaridan foydalanish natijadorlikni sezilarli darajada oshiradi. Ushbu yondashuv yordamida tabiiy resurslar holati, ekotizimlarning dinamikasi va antropogen yuklamaning miqyosi aniq aniqlanadi. Natijada, landshaft tuzilmasidagi o‘zgarishlarni vaqtinchalik va fazoviy tahlil qilish imkoniyati yaratiladi, bu esa boshqaruv qarorlarini ilmiy asosda qabul qilishga sharoit yaratadi. Shuningdek, tadqiqotda aniqlanganidek, landshaft planirovkasining muvaffaqiyatli qo‘llanilishi uchun mahalliy ekologik sharoitlar, aholining iqtisodiy faoliyati va madaniy xususiyatlarini inobatga olish muhimdir. Har bir hudud uchun individual yondashuvni ishlab chiqish, mavjud tabiiy resurslardan foydalanish me’yorlarini belgilash va ekologik xavfsizlikni ta’minlash mexanizmlarini yaratish zarur. Shu bilan birga, landshaft planirovkasi jarayonida davlat, mahalliy hokimiyat va ilmiy muassasalar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, ekologik ta’lim va madaniyatni rivojlantirish ham alohida ahamiyatga ega. Umuman olganda, muhokama natijalari shuni tasdiqlaydiki, landshaft planirovkasi — bu faqat tabiatni muhofaza qilish vositasi emas, balki hududlarni kompleks rivojlantirish, iqtisodiy samaradorlikni oshirish va ekologik xavfsizlikni ta’minlashning zamonaviy ilmiy-uslubiy asosi hisoblanadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, landshaft planirovkasi usulidan foydalanish hududlarni ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan muvozanatli rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu usul tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ekotizimlarni asrab-avaylash, hamda antropogen ta’sirni kamaytirish orqali barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishni ta’minlaydi. Landshaft planirovkasi yordamida hududlarning tabiiy tuzilmasi, resurs salohiyati va ekologik imkoniyatlari chuqur tahlil qilinadi, bu esa ilmiy asosda rejalashtirish va boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini beradi. Shuningdek, tadqiqotda aniqlanishicha, landshaft planirovkasining nazariy tamoyillarini GIS texnologiyalari, masofaviy zondlash va ekologik monitoring tizimlari bilan uyg‘unlashtirish natijasida hududiy rejalashtirish jarayonlari yanada samarali amalga oshiriladi. Shuning uchun landshaft planirovkasining nazariy va amaliy asoslarini yanada chuqurroq o‘rganish, uni amaliyotga keng joriy etish, ekologik xavfsizlikni ta’minlash, yer resurslarini muhofaza qilish va barqaror rivojlanish strategiyasini takomillashtirish yo‘lida dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev H. (2018). Landshaft planirovkasi nazariyalari va amaliy qo‘llanmalari. – Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Karimova D. (2020). Hududlarni ekologik rejalashtirish va boshqaruv tizimi. – Samarqand: Zarafshon nashriyoti.
3. Xo‘jayev B., Usmonov N. (2017). Landshaft ekologiyasi va tabiiy muhitni muhofaza qilish. – Toshkent: Universitet nashriyoti.
4. Mamatqulov A. (2019). Shaharsozlikda landshaft planirovkasining roli. – Buxoro: BuxDU nashriyoti.
5. Qodirov Sh. (2021). Barqaror rivojlanish va hududiy ekologik muvozanat. – Toshkent: Innovatsiya nashriyoti.
6. Hasanov I. (2016). Tabiiy resurslardan oqilona foydalanishning landshaft asoslari. – Qarshi: Nasaf nashriyoti.
7. Zokirova M. (2022). Landshaft dizayni va ekologik estetika. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
8. Spiridonov A.I. (2015). Landshaftnoe planirovanie i ustoychivoe razvitie territorii. – Moskva: Akademiya.